

ӘОЖ 94(410)
FTAXP 03.09.31
DOI 10.37238/1680-0761.2021.84(4).44

Әмен А.Ж.*, Есеева Г.Н.

М.Әтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал, Қазақстан
*Корреспондент авторы: vi_spd2000@mail.ru

E-mail: vi_spd2000@mail.ru, eseeva70@mail.ru

ҰЛЫБРИТАНИЯДАҒЫ ҚОС ПАРТИЯЛЫҚ ЖҮЙЕНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ АЛҒЫ ШАРТТАРЫ

***Аңдатпа.** Саяси жүйенің тұрақтылығы, оның өзгермелі жағдайларға икемділігінің жоғары дәрежесі жағдайды төтенше шараларды қажет ету деңгейіне дейін жеткізбей, он жылдан астам уақыт бойы әлемнің көптеген елдерінің зерттеушілерінің назарын аударды. Бұл құбылысты түсіндіру қоғам өміріндегі әртүрлі салалар мен процестерді талдауға негізделген, оның ішінде британдық англосаксон мәдениетінің менталитетін, экономиканың ерекшеліктерін және т.б. Демек, соған қарамастан, мемлекеттің осындай шиеленіссіз жолмен дамуына негізгі ықпалды саяси жүйенің құрылысының өзі қамтамасыз етеді. Оның іргетасы 19 ғасырдың 70-80 жылдарында қаланды. Бұл жұмыс Ұлыбританияның саяси жүйесін және әсіресе оның негізгі элементі – партиялық жүйені зерттеуге арналған. Мақала автордың әр түрлі тәсілдермен қабылдануы мүмкін пікірін көрсетеді, бірақ кез-келген жағдайда айтылған ережелердің дәлелділігі мен негізділігі ғылыми пікірталасты қамтиды.*

***Кілт сөздер:** вигтер; тори; либералдық; консерваторлар; палата; парламент; Ұлыбритания, Британия, партия, депутат.*

Kіріспе

Ұлыбритания екі жарым ғасыр бойы үлкен саяси күйзелістерді басынан өткерген жоқ. Басқа салалардағы, соның ішінде экономикалық және әлеуметтік салалардағы қақтығыстар төтенше жағдайларға әкелген жоқ. Бұл құбылыс XIX ғасыр бойы континенттік Еуропаны сипаттайтын тұрақты сілкіністердің фонында айқын көрінеді. Шынында да, 1789 жылы революциялар мен контрреволюциялар кезеңіне қадам басқан Англияның ең жақын көршісі Франция одан бір ғасыр бойы шыға алған жоқ. Басқа Еуропа елдері де ауыр революциялық қақтығыстарды бастан өткерді. Ұлыбритания бұл революциялық дауылдардан аман қалды. XX ғасырда Еуропа тағы да әлеуметтік-саяси катаклизмдерді бастан кешіруде. Көптеген еуропалық мемлекеттерде демократияның болуының негіздеріне күмән келтірген бұқаралық коммунистік қозғалыс Британ аралдарында болған жоқ.

Ағылшын тәжірибесін зерделеудің біздің еліміз үшін өзектілігі өте айқын, әсіресе тоталитаризм мен авторитаризмнен демократияға өтпелі кезеңде. Қазір біз демократиялық саяси жүйенің негізін қалап жатырмыз. Ұқсас процесс Британ аралдарында көптеген ондаған жылдар бойы орын алып, XIX ғасырда шарықтау шегіне жетті. Бұл кезеңде саяси партиялар саяси өмірдің алдыңғы қатарында болды. Олардың пайда болуы саяси жүйе дамуының жеткілікті жоғары деңгейінің дәлелі. Олардың келуімен оның бүкіл келбеті өзгереді. Қарапайым халықтың пікірін көрсете отырып, олар бәсекелестік элементін енгізіп, әркім өз қажеттіліктерін қанағаттандыратын нәрсені таба алатын өркениетті саяси нарықты жасайды. Партиялар әлі қалыптасу кезеңінде және негізінен сынау мен қателесу арқылы дамып жатқан

Қазақстан үшін біздің ерекшеліктерімізді ескере отырып, британдық либералдар мен консерваторлардың сайлаудағы қызметі мен саясатты реттілікпен әзірлеудегі тәжірибесіне жүгіну пайдалы болар еді.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Әдіснамалық негіз-бұл заттар мен құбылыстарды олардың барлық алуан түрлілігінде және олардың пайда болуы мен дамуының нақты тарихи жағдайларында оларды басқа күйге көшкенге дейін, сондай-ақ басқа құбылыстармен өзара байланыста зерттеуді көздейтін тарихизм принципі. Объективтілік қағидаты дереккөздерді терең талдауды, оларды салыстыруды, сонымен қатар жүйелік тәсілді – әртүрлі құжаттарды тартуды қамтиды.

Жұмыс барысында тарихи зерттеудің әртүрлі әдістері қолданылды. Тарихи-генетикалық әдіс зерттелетін проблемалардың табиғатын олардың тарихи алдыңғы күйінде түсіну үшін қолданылды.

Зерттеу нәтижелері

Ұлыбритания екі жарым ғасырдан бері елеулі саяси толқуларға тап болған жоқ. Басқа салалардағы, соның ішінде экономикалық және әлеуметтік салалардағы қақтығыстар да төтенше жағдайларға ұшыраған жоқ. Бұл құбылыс XIX ғасырдағы континенталды Еуропаға тән тұрақты көтерілістердің аясында айқын көрінеді. Мұндай жанжалсыз жолмен мемлекеттің дамуына саяси жүйенің және оның маңызды элементі – партиялық ұйымның құрылуы айтарлықтай әсер етеді. Тарихи даму шарттары осы маңызды институттың қалыптасу ерекшеліктерін талап етеді. Британдық парламентаризм тәжірибесі классикалық болып саналып, Британдық екіжақты модель әлемнің басқа елдеріне үлгі болды.

Ағылшын партиялары өз дамуында үлкен және қиын жолдан өтті. Олар эволюция процесінде пайда болды және саяси жүйемен бірге дамыды. Ағылшын партияларының тарихы XVII ғасырдың сексенінші жылдарынан басталады. Дәл осы уақытта "тори" және "виг" топтары және party термині пайда болды [1]. Тори Англия шіркеуінің жақтаушылары және мықты король билігін, вигтер-конформисттер және мықты Парламенттің жақтаушылары болды. Идеялық жақындықтан басқа ештеңеде бұл саяси ұйымдарды Парламентте де, елде де біріктірмеді. Парламенттегі дауыс беру партиялық емес, жеке себептерге байланысты анықталды. Сайлау да қатаң дербестендірілген негізде өтті. Осы уақытта партиялар пайда бола алмады, өйткені олар сол саяси жүйеде орын алмады. Министрліктер Парламентке аз тәуелділікте болды, сайлау құқығы өте тар болды. Осы кезеңде саяси партиялар қажет емес еді. Саясат партияларға сүйенбей, жеке немесе "жасырын" әсер ету арқылы жүргізілді.

Партиялардың дамуындағы келесі кезең III Георг кезіндегі саяси жүйенің үлкен өзгерістерімен байланысты болды. Осы кезде Министрлер Кабинеті және басшысы-премьер-министр дүниеге келген болатын. Заңды түрде король атқарушы биліктің басшысы болып қала берді, ал іс жүзінде шешуші рөл біртіндеп премьер-министрге ауысты. Министрліктің құрамы премьер-министр таңдауына байланысты болды. 1783 жылы конституциялық дәстүр ретінде кабинеттің парламенттік жауапкершілігі қағидасы енгізілді. Бұдан кейін Парламенттің сенімін жоғалтқан министр отставкаға кетуге мәжбүр болатын болды. Король бұл жағдайда Парламенттің пікіріне қарсы тұра алмады.

Саяси жүйедегі бұл өзгерістер парламенттік фракциялардың құрылуына түрткі болды. Министрлер Кабинетінің парламенттік жауапкершілік қағидасынан Үкіметтің парламенттік көпшілігі болуы керек, сонымен қатар бұл көпшілік министрлер кабинетін құратын өзінің саяси жетекшілеріне ие болуы керек. Бұл жаңа талаптар бұрыннан бар идеологиялық жақындықпен бірге Парламенттегі алғашқы партиялық фракцияларды тудырды. Партия ішіндегі бірлік саяси сахнада, әсіресе премьер-министрді таңдауда маңызды рөл атқара бастайды.

20-шы жылдары ішкі саяси күштерді қайта топтастыру басталады. Бұрын мүмкін емес саяси блоктар пайда болды, әсіресе ұзақ уақыт биліктен айырылған уигс арасында. Дәуірдің

орталық қақтығысы бір жағынан аксүйектер мен гентри, екінші жағынан орта қабаттар арасындағы қайшылық болды [2]. Виг партиясының прогрессивті қанаты каннингиттермен және радикалдармен одақтасады. Бұл блок болашақта либералды партияның негізін құрады. Мықты және орташа тори ескі вигтерден қолдау табады. Алайда, бұл одақ Консервативті партияның негізін қалағанымен, ұзақ уақытқа созыла алмады [3].

1832 жылғы сайлау реформасы Британдық саяси жүйені дамыту және партиялар құру үшін үлкен маңызға ие болды. Ол сайлау корпусын 51% - ға арттырды [4]. Электорат сапасы жағынан өзгерді. Саяси өмірге қатысуға өздерінің экономикалық, діни және саяси көзқарастарына ие қоғамның жаңа топтары жіберілді. Бұл парламент мүшелерінің қызметін ынталандыруға әсер етті. Егер бұрын олардың күресі негізінен жеке ұнатулар мен антипатиялармен анықталса, қазір экономикалық және әлеуметтік қызығушылық пайда бола бастайды.

XIX ғасырдың 30-50 жылдары өздерінің басқарушы құрылымдары, партиялық қаржысы және мүшелігі бар парламенттік партиялар пайда болды. Партия саяси аренаға тәуелсіз күш ретінде шығады. Сайлау ісін тұрақты кәсіби деңгейге көтеруге талпыныс жасалды. Ресми партиялық құрылымның бөлігі болып табылмайтын партиялардың көмекші, парламенттен тыс органдары ерекше рөл атқара бастайды. XIX ғасырдың 30-40-шы жылдары бүкіл елде көптеген қауымдастықтар, қоғамдар, клубтар құрылды, бұл қоғамдық пікірдің рөлінің артуын, халықтың жалпы топтарының саясиландырылуын айғақтады. Олар үнемі түскі ас, жиналыстар өткізіп, қаражат жинады. Олардың қызметінің негізгі бағыты сайлауды дайындау және өткізу болды. Қоғамдықтар үміткерлерді тандап, оларға материалдық қолдау көрсетті [5].

Саяси клубтар дамуда үлкен серпіліс алды. Клубтар саяси мақсаттар үшін және сайлау науқанын ұйымдастыру үшін қолданыла бастады. Англиядағы партиялық-саяси клубтарды екі түрге бөлуге болады: элиталық орталық клубтар және жұмысшылар клубтары. Орталық элита қатарына Карлтон, Брукс, Реформ және Лондонның кейбір танымал клубтары кіреді [6]. Клубтар ресми партиялық штабтар ретінде қызмет етті, парламенттік мәселелерді талқылаумен, тіркеу және басқа да сайлау жұмыстарымен, үгіт-насихат және т.б. мәселелерімен айналысты, бұл клубтар мүшелік жарналар есебінен қаржыландырылды. Сонымен қатар, Орталық клубтар партия қорларын толықтырудың маңызды көзі болды.

Клубтардың екінші түрі – жұмысшылар клубтары алдымен консерваторлар арасында, сосын либералдар арасында барынша дамыды. Олардың мақсаты - консервативті партияны қолдауға жұмысшыларды тарту. Жұмысшылар клубтары қаржыландыру көздерімен де, жұмыс істеу әдістерімен де ерекшеленді. Бұл клубтар партия қорлары есебінен ұйымдастырылып, қолдау тапты. Клуб қозғалысы күшті болған жерде мұндай клубты әрбір кварталда құру әрекеті жасалды. Олардың табысты болуы аудандық партияның қаржылық жағдайына байланысты болды. Пабтардың ғимараттары клубтар үшін пайдаланылды. Көбінесе бұл клубтарға аудандық агенттік немесе бірлестік шақырған лекторлар қатысты.

Партиялық ұйымның одан әрі дамуына 1867 жылғы сайлау реформасы әсер етті. Сайлау құқығын кеңейту үшін күрес ұзақ уақыт жүргізілді, бірақ бұл мәселе тек 1860 жылдардың аяғына қарай өзектілік тапты. Либералдар өздерінің радикалды қанаттарының қысымымен ұсынған заң жобасы қабылданбады және Үкіметтің отставкаға кетуіне себеп болды. Күтпеген жерден билікке ие болған консерваторлар билді дайындау үшін жауапкершілік жүгін өз мойнына алуға мәжбүр болды. Нәтижесінде, ол либералдылықтан гөрі демократиялық болып шықты. Сайлау құқығы қалалардағы барлық үй иелеріне және округтерде кемінде 12 фунт жалдау ақысын төлеген жалға алушыларға берілді [7]. 1832 жылғы сайлау реформасы жағдайындағыдай, ең бастысы сайлаушылардың сандық өсуі емес, бұл да маңызды болғанымен, оның сапалық құрамының кеңеюі болды.

Партиялар бүгінгі күнге дейін сақталғаны жағынан да, саяси жүйенің талаптарына толық жауап беретіндігі жағынан да заманауи құрылымға ие болды. XIX ғ. 60-70-жылдары

партиялардың орталық органдары құрылады. Консерваторларда бұл жергілікті консервативті ұйымдардың Федерациясы-Ұлттық консерваторлар одағы және Конституциялық бірлестіктер болды. Бірлестіктер партияның орталық органдарымен және жергілікті филиалдарымен өзара іс-қимыл жасады. Либералдық партияның ұйымдық құрылымы кейінірек, 1877 жылға қарай қалыптасты [8].

XIX ғасырдың соңғы ширегінде Ұлыбританияның саяси жүйесінде өзгерістер орын алуда. Консервативті партия ірі өнеркәсіптік және қаржылық меншік иелерінің партиясына айнала бастады. Негізінен орта топтардан тұратын Либералды партия біртіндеп әлеуметтік базадан айырылып, саяси ұстанымдарын жоғалтты, бұл 1906 жылы жаңа Лейборист (еңбек) партиясының құрылуын тездетті. Лейборист партиясы жұмысшылар қозғалысының өрлеуі және Англияда социалистік топтар мен ұйымдардың пайда болуы нәтижесінде пайда болды.

XIX ғасырдың аяғы-XX ғасырдың басында ағылшын парламенті қауымдар палатасында көпшілік дауыспен Үкіметтің қаруына айналды. Көшбасшы партияның басты тұлғасына айналды. Өз шешімдерінде ол ешкімге тәуелсіз болды. Үгіт-насихат әдістері өзгерді, бірақ оларды ұйымдастырушылық қолдау өзгеріссіз қалды. XIX ғасырдың аяғында қалыптасқан партиялардың тұжырымдамалары да айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ. Консерваторлардың ресми құжаттарында "Дизраэли айтқан қағидалар сол кездегідей өзекті" делінген. Бұл Дизраэли мен "ұлттық партия", Барлығына арналған партия тұжырымдамасын білдіреді [8]. Консервативті партияның халықтың барлық топтарына бағдарлануы, сайлау табысының негізі ретінде XIX ғасырдың 70-80-ші жылдарында қаланды және Еуропаның қазіргі заманғы жетекші партияларының көпшілігі өздеріне көшіріп қабылдады. XIX ғасырда қалыптасқан екіжақты негіз XX ғасырда айтарлықтай шайқалмады. Үш күшті партия болғанына қарамастан, мемлекеттік органдардың барлық техникасы оларға бір ғана таңдау жасады: үш партияның екеуі бір-біріне біріктіріледі немесе олардың біреуі жетекші рөлдерден кетеді.

Жалпы, XIX ғасырдың екінші жартысында Британдық конституциялық жүйенің принципіне айналатын екіжақты жүйе қалыптасты. Екі партиялық жүйенің қалыптасуы әрдайым жақсы бола бермейді: партиялардың құрамы өзгерді; дағдарыс кезінде бірде-бір партия парламенттік көпшіліктің болуы және үкіметтің қалыптасуы үшін қажет болған дауыстарды ала алмады, нәтижесінде қалыптасқан әдет-ғұрыптарға қайшы көп партиялы үкіметтер құрылды. Алайда, бұл себептер айсбергтің жоғарғы жағындағы позициядан туындайды, бірақ оның су астындағы бөлігі XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басына дейін Англияда екі жақты жүйенің сәтті эволюциясы мен жұмыс істейтіндігін көрсетті.

Қорытынды

Либералды және консервативті партияның идеологиялық қалыптасуы мен құрылымдық дизайны XIX ғасырда сайлау реформалары үшін парламенттік және қоғамдық күрес жағдайында өтті. 1832, 1867 және 1884-1885 жылдардағы үш парламенттік реформа ағылшын қоғамын өзгертті, Ұлыбританияның партиялық-саяси жүйесін модернизациялауға және оның демократиялық дамуына ықпал етті.

XVIII ғасырдың аяғы мен XIX ғасырдың басында Ұлыбританияда белсенді әлеуметтік-экономикалық өзгерістер басталды. Британдық қоғамның буржуазиялық қабаттарының, оның ішінде меншік топтары мен қалалық интеллигенцияның қалыптасу процесі жеделдеді. Буржуазиялық қатынастарды бекіту жолына нық қадам басқан елдің қарқынды дамып келе жатқан экономикасы мен архаикалық саяси жүйе арасындағы қайшылықтар сөзсіз өсе бастады. Буржуазия елеулі қаржылық күшке ие бола отырып, өзінің саяси құқықтарын жиі жариялай бастады. XIX ғасыр елеулі өзгерістер, Ұлыбританияның екіжақты жүйесін жетілдіру, саяси өмірге жаңа әлеуметтік топтарды қосу, сайлау құқығын реформалау үшін күрес кезеңі болды.

1832 жылғы алғашқы сайлау реформасы үшін күрес Ұлыбританияның партиялық-саяси жүйесін қалыптастырудағы, партиялардың әлеуметтік негізі мен саяси идеологиясын

ресімдеудегі маңызды кезең болды. 1832 жылы наурызда вигтердің бастамасы бойынша халық өкілдігі туралы Акт қабылданды, ол бұрын Парламентке 2 депутаттан жіберіп отырған 56 "шіріген" жерлерді жойды; 4 мыңнан аз халқы бар отыз екі қалаға енді екеуінің орнына бір депутат жіберуге рұқсат етілді.

Босатылған орындар графстволар мен қалалар арасында бөлінді. Сайлау құқығы фермерлер мен арендаторлардың кейбір санаттарына байланысты кеңейтілді, ол 21 жасқа толған ер адамдарға берілді. Қалаларда дауыс беру құқығын кемінде 10 ф.ст. кіріс әкелген үйлер мен тұрғын емес құрылыстардың иелері немесе үй-жайды жалға алған және жылына кемінде 10 ф.ст. жалгерлік төлем төлеген адамдар алды. Сайлаушыларды жыл сайынғы міндетті тіркеу енгізілді, онда әр уақытта аз мөлшерде енгізу қарастырылған. Нәтижесінде, 1832 жылғы реформа сайлау корпусын 1,5 есеге арттырды.

Оның маңызды нәтижесі болып күрес барысында партиялар қуатты саяси күштерге айналуы табылады, аттарын вигтермен мен торилерден сәйкесінше либералды және консервативті партия деп өзгенгілді. Тек атаулар ғана емес, олардың құрылымы да өзгерді.

Жаңа партиялық жүйе өте тиімді болып шықты. Ол XIX ғасырдың аяғына дейін либералдарға британдық саяси сахнада үстемдік етуге көмектесті. Көп ұзамай консерваторлар оны қабылдады. Шын мәнінде, британдық либералдар XIX ғасырдың 60-70-жылдарында өзінің негізгі белгілері бойынша дамыған демократиялық елдерде әлі де бар мұндай партиялық жүйені құрды.

ӘДЕБИЕТ

[1] Киселев А. Проблема формирования английской двухпартийной системы в историографии // Власть. 2011. № 7. – С.162-164.

[2] Якубовская И.В. Либеральная партия Великобритании в 1860-1880 гг. в английской историографии XX века // Вестник НовГУ. 1998. № 4. Режим доступа: <http://www.admin.novsu.ac.ru/uni/vestnik.nsf/All/D92F25FF079D6278C3256727002E7B4F> (дата обращения: 29.11.2021).

[3] Ерофеев Н.А. Очерки по истории Англии 1815–1917 гг. М.: ИМО, 1959. С.32.

[4] Акт о народном представительстве 1832 г. // Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран: в 2 т. Т. 1 / отв. ред. Н.А. Крашенинникова. М.: Норма, 2003. – С.44.

[5] История Европы: в 8 т. Т. 5. М.: Наука, 2000. С.220

[6] Жолудов М.В. К вопросу о политических последствиях парламентской реформы 1832 г. в Великобритании // Культура, наука, образование: проблемы и перспективы: Материалы IV Всероссийской научно-практической конференции. Том 1. Часть 1. Нижневартоск: Нижневарт. гос. ун-т, 2015. С.114.

[7] Акт о народном представительстве 1867 г. // Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран: в 2 т. Т. 1 / отв. ред. Н.А. Крашенинникова. М.: Норма, 2003. – С.46.

[8] История Европы: в 8 т. Т. 5. М.: Наука, 2000. С.379.

REFERENCES

[1] Kiselev, A. (2011) Problema stanovleniya angliyskoy dvukhpartiynoy sistemy v istoriografii [The problem of the formation of the English two-party system in historiography] 7, 162-164 [in Russian].

[2] Yakubovskaya, I.V. (1998) Liberal'naya partiya Velikobritanii v 1860-1880 gg. v angliyskoy istoriografii KHKH veka [The Liberal Party of Great Britain in 1860-1880 in the English Historiography of the twentieth century] Vestnik NovGU, 4. Retrieved from <http://www.admin.novsu.ac.ru/uni/vestnik.nsf/All/D92F25FF079D6278C3256727002E7B4F> [in Russian].

[3] Yerofeyev, N.A. (1959) Ocherki istorii Anglii 1815–1917 [Essays on the history of England 1815-1917] M.: IMO [in Russian].

[4] Krashennnikova, N.A. (Eds.) (2003) Akt o narodnom predstavitel'stve 1832 g. [The People's Representation Act of 1832] (Vols. 1-2) М.: Norma [in Russian].

[5] Istoriya Yevropy [History of Europe] (2000) (Vols. 1-8) Vol. 5, 220 М.: Nauka [in Russian].

[6] Zholudov, M.V. (2015) O politicheskikh posledstviyakh parlamentskoy reformy 1832 g. v Velikobritanii [On the political consequences of the Parliamentary Reform of 1832 in Great Britain] Proceedings from Culture, science, education: problems and prospects'15: IV Vserossiyskaia nauchno-prakticheskaya - IVth All-Russian Scientific and Practical Conference. Vol. 1. Part 1. (P.114) Nizhnevartovsk: Nizhnevart. gos. un-t [in Russian].

[7] Krashennnikova, N.A. (Eds.) (2003) Akt o narodnom predstavitel'stve 1867 goda. [The People's Representation Act of 1867] (Vols. 1-2) М.: Norma, P.46. [in Russian].

[8] Istoriya Yevropy [History of Europe] (2000) (Vols. 1-8) Vol. 5, 379 М.: Nauka [in Russian].

Әмен А.Ж., Есеева Г.Н.

ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ ДВУХПАРТИЙНОЙ СИСТЕМЫ В ВЕЛИКОБРИТАНИИ

Аннотация. Стабильность политической системы, высокая степень ее гибкости к изменяющимся условиям не доводили ситуацию до уровня необходимости крайних мер, привлекали внимание исследователей многих стран мира уже более десяти лет. Интерпретация этого явления основана на анализе различных сфер и процессов в жизни общества, в том числе менталитета британской англосаксонской культуры, особенностей экономики и т. следовательно, тем не менее, именно построение политической системы обеспечивает основное влияние на развитие государства таким бесконфликтным образом. Его фундамент был заложен в 70-80-х годах 19 века. Эта работа посвящена исследованию политической системы Великобритании и особенно ее основного элемента – партийной системы. Статья отражает мнение автора, которое может быть воспринято по-разному, но в любом случае аргументированность и обоснованность высказанных положений предполагает научную дискуссию.

Ключевые слова: виги, торы, либералы, консерваторы, палата, парламент, Великобритания.

Amen Askhat, Yeseeva Gulnara

PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF A TWO-PARTY SYSTEM IN THE UK

Annotation. The stability of the political system, the high degree of its flexibility to changing conditions did not bring the situation to the level of the need for extreme measures, attracted the attention of researchers from many countries of the world for more than ten years. The interpretation of this phenomenon is based on the analysis of various spheres and processes in the life of society, including the mentality of the British Anglo-Saxon culture, the peculiarities of the economy, etc. therefore, nevertheless, it is the construction of the political system that provides the main influence on the development of the state in such a conflict-free way. Its foundation was laid in the 70-80-ies of the 19th century. This work is devoted to the study of the political system of Great Britain and especially its main element - the party system. The article reflects the author's opinion, which can be perceived in different ways, but in any case, the reasonableness and validity of the statements made presupposes a scientific discussion.

Keywords: Whigs, Tories, liberals, conservatives, chamber, parliament, Great Britain.